

Mednarodni migracijski trendi in begunci iz Bosne in Hercegovine

Postindustrijski razvoj in mednarodne socialnoekonomske migracije

Sodobne razvite družbe postopno dosegajo stopnjo postindustrijskega razvoja, kar pomembno vpliva na mednarodne migracijske tokove, ki jih določajo te družbe kot imigrantske družbe. Zahodnoevropske in severnoameriške družbe doživljajo procese deindustrializacije in preseljevanja klasične industrije v manj razvita družbena okolja. Razvijajo terciarne in kvartarne dejavnosti, kar spreminja socialno strukturo razvitih družb, z njo vred pa strukturo ekonomskih imigrantov, ki odseva v povpraševanjih po novih kategorijah imigrantov. Novim imigrantom se odpira nekaj možnosti zaposlovanja v nekaterih storitvenih dejavnostih, kjer prevladujejo nizki dohodki in velika fluktuacija delovne sile. Tu se zaposlujejo – ob trajnejših imigrantih s priznanim imigrantskim statusom – kot sezonski, začasni, pa tudi ilegalni imigrantski delavci, ki jim je zagotovljena majhna socialna varnost. Gre za pojave nesvobodnega dela s poudarjeno stopnjo podrejenosti in izkoriščanja. Nadaljujejo se imigracije poslovnežev, podjetnikov in beg možganov; te kategorije imigrantov razvite imigrantske družbe zaradi izrazitih enostranskih koristi zmeraj rade sprejemajo in integrirajo.

Postindustrijski razvoj povzroča pomembne družbene spremembe, svet postaja globalni sistem, govorimo o uveljavljanju multicentrizma, povezanega z mnogimi difuznimi omrežji medodvisnega komunikacijskega sistema. Te spremembe odpirajo možnosti za množična migracijska gibanja, do katerih pa ne prihaja zaradi obstoja številnih administrativnih – političnih omejitev.

Kaže se interes za imigracije v razvite postindustrijske družbe iz nerazvitih družb, družb, ki se industrializirajo, in industrijskih družb. Splošni migracijski trendi potekajo od nerazvitih k bolj razvitim družbam, remigracijski trendi pa potekajo v nasprotni smeri. Prezreti ni mogoče tokov imigracij iz razvitejših družb proti družbam, ki se industrializirajo, kjer so prisotni pomembni energetski izvori (nafta), pa tudi tokov iz postindustrijskih družb k industrijskim družbam, ki uveljavljajo novo tehnologijo.¹ Legitimizacija sodobnih ekonomskih imigrantov, in to kategorij proaktivnih, ki se racionalno odločajo za migriranje, sloni na treh načelih: svobodi gibanja, zahtevah trga delovne sile in solidarnosti s kategorijami, ki jih prizadeva pomanjkanje, z omejenimi možnostmi socialne mobilnosti. Omenjena načela so med seboj neredko neskladna, zato nosilci migracijske politike

* Dr. Peter Klinar, redni profesor na FDV.

¹ – J. Blasche: *Ethnicity and Migration Science and Policies Faced with an International Problem*, Inter Congress 92 of Committee on Migration ISA, »Migration Trends in the 90', Old Themes, New Issues«, April 6–8, 1992, Lisbon.

– A. Richmond: *Comparative Perspectives on Immigration and Ethnicity*, Immigration and Ethnicity, The Integration of America's Newest Immigrants, The Urban Institut, June 1991.

– A. Richmond: *International Migration and Global Change*, Migration, Center for Advanced Studies, National University of Singapore, 7–9 februar, 1991.

– B. Singh Bolavia: *Foreign Workers, Citizenship and Unfree Labour*, Migration Trends in the 90', Committee on Migration, Lisbon, April 6–8, 1992.

predvsem upoštevajo potrebe trga delovne sile, kot se kažejo z vidika interesov imigrantskih držav.

Čeprav se v sodobnih imigrantskih družbah imigranti, še posebej druga generacija in naslednje generacije, ne morejo bolj opazno izogniti asimilaciji, ki dobiva tihe in nenasilne oblike, se v obdobju postindustrijskih družb odpirajo imigrantom možnosti za uveljavljanje procesov etničnega pluralizma in interkulturalizma. Srečujemo se s postopnim uvajanjem procesov koaptacije, ki temeljijo na dinamičnejših, večsmernih komunikacijskih interakcijah med dominantno kulturo in imigrantskimi kulturami, ki aktivno mobilizirajo imigrante in njihove skupnosti. Ko se imigranti prilagajajo kulturi imigrantske družbe, sprejemajo njene elemente, potekajo ti procesi preko adaptacijske akulturacije in sukcesivne adaptacije, hkrati pa ohranjajo in razvijajo svojo izvorno kulturo in oddajo njene elemente v prostor imigrantske družbe. Dinamične interakcije sprejemanja in oddajanja vodijo do nove sinteze. Prihaja z razliko od asimilacije, ki jo štejemo za monistično integracijo, do pluralistične in interakcijske imigracije.²

Razpad vzhodnih socialističnih družb in migracijski pritiski z Vzhoda proti Zahodu

Drugo dogajanje, pomembno za razumevanje sodobnih mednarodnih migracij, pa je razpad socialističnih sistemov v Vzhodni in Srednji Evropi ter hkratno nastajanje novih nacionalnih držav, povezano tudi z nasilnimi konflikti in vojaškimi spopadi.

Ob sprožitvi teh procesov so se začeli pojavljati v teoriji različni scenariji prihodnjega razvoja oziroma sprememb postsocialističnih družb. Zanimajo nas tisti scenariji, ki imajo implikacije na mednarodne migracije.

Običajni razvojni scenarij predvideva učinkovito izpeljavo ekonomskih, političnih reform, z učinkovitim reševanjem socialnih in ekonomskih konfliktov, po katerem se odpirajo možnosti za mednarodne izmenjave delovne sile, uveljavljanje notranjih migracij in tudi za pospešene remigracije. Uresničevanje tega scenarija je manj verjetno, saj izhaja iz idealizirane podobe večine postsocialističnih družb.

Drugi scenarij se označuje kot reakcionarni. Po njem naj bi se postsocialistične družbe po obdobju nestabilnosti z regionalnimi paralizami ekonomskega in družbenega življenja znašle v eksploziji krize, ki bi jo skušale reševati z vračanjem nazaj na preizkušeni administrativni, dirigirani, uravnilovski sistem, »obogaten« s pojavi konzervativnega nacionalizma. Takšen razvoj bi pospešil politične in ekonomske emigracije, z množičnimi pojavi dejanskih ali fiktivnih prosilcev azila, ilegalnih imigrantov ipd., če bi se jim posrečil odhod iz njihovih izvornih – emigrantskih družb.

Tretji scenarij predvideva kaos in katastrofo postsocialističnih družb z razkrojem oblasti, množičnimi nemiri in vojaškimi spopadi ob ekonomskem kolapsu in

² – F. Cerase: 'Strategic Issues', Migration Policies in the 90', The Case of Italy, Migration Trends in the 90', Committee on Migration, Lisbon, April 6–8, 1992.

– A. Milardović: Politologija migracije, Politička misao, 27, 4/90, str. 122–135.

– P. Klinar: Od etničnega pluralizma k interkulturalizmu, Migracijske teme 7, 1/91, str. 29–45.

– A. Richmond: Comparative Perspectives on Immigration and Ethnicity, June 1991.

množičnih pojavih revščine. Z uresničitvijo tega scenarija se obetajo množični pritiski beguncev proti imigrantskim družbam.³

Zaradi srbske agresije na Bosno in Hercegovino in grozotne vojne, ki tam divja, se v Bosni in Hercegovini začenja uresničevati ta tretji scenarij. Vojna sproža hitre in nepredvidljive posledice v celotnem sistemu in akumulirani učinki stresov povzročajo celoviti kolaps družbene strukture.

Iz nekdanjih socialističnih držav se začenjajo množične emigracije, potem ko te s preoblikovanjem v postsocialistične družbe odprejo svoje meje. Na Zahod odhajajo ekonomski emigranti h klasičnim imigrantskim središčem, ki emigrirajo zaradi ekonomske krize in grozeče revščine; migrirajo pogosto kot fiktivni prosilci političnega azila, manj pa tudi legalno v okviru sprejemnih kvot, ki jih postsocialističnim državam določajo zahodne imigrantske države. Odhajajo začasni in sezonski emigranti. Ob vzhodnih mejah se kopičijo emigranti, ki se ukvarjajo z različnimi problematičnimi dejavnostmi (prekupčevanje, prostitucija ipd.). Tu nastajajo nekakšne nihajoče migracije. Emigrirajo pripadniki narodov, živečih na Vzhodu v diaspori, ki se vračajo v svoje matične družbe na Zahodu. Etnični konflikti in vojaški spopadi po nastanku novih nacionalnih držav in po razpadu političnih režimov poženejo iz postsocialističnih družb številne begunce, brezdomce, razseljence, pregnance, demobilizirance, dezertarje, nasprotnike režima in druge kategorije političnih emigrantov. Družbene spremembe v nekdanjih socialističnih družbah pospešijo beg možganov.⁴

Iz naštevavanja tipov emigrantov z Vzhoda je razvidno, da Zahod doživlja močne migracijske pritiske številnih reaktivnih kategorij migrantov, ki jih politični, pa tudi ekonomski razlogi prisiljujejo zaradi neposrednih groženj, ki ogrožajo njihovo življenje in bivanje v postsocialističnih družbah, da te svoje izvirne družbe zapustijo.

Begunci iz Bosne in Hercegovine

Begunci iz Bosne in Hercegovine, pa tudi iz Hrvaške so tipični begunci, ki bežijo pred vojnimi strahotami zaradi napada srbsko-črnogorske, jugoslovanske vojske na mednarodno priznana država. Množični poboji, predvsem muslimanskega, pa tudi hrvaškega civilnega prebivalstva, rušenje njihovih hiš, uničevanje in nasilno odvzemanje premoženja, pregoni v koncentracijska taborišča, izgoni z etnično mešanih ozemelj ipd. so očitni znaki, ki kažejo, da so se begunci znašli v resnih nevarnostih, v katastrofalnih razmerah, ki so grozile, da bi mogli postati njihove žrtve. Kot je razvidno iz pričevanj množičnih komunikacijskih sredstev, begunci prisilno in hitro zapuščajo svoje domove in večinoma puščajo svoje premoženje, če ni uničeno, v ogroženih področjih. Pri prisilnih odhodih in pregonih so podvrženi različnim strahovanjem in nasilju, hkrati pa, kot navajajo poročila, postajajo tudi žrtve špekulantov, ki jim računajo visoke cene za prevoze ipd.

Begunci iz BiH (Muslimani in Hrvati) bežijo proti zahodu, na Hrvaško, v Slo-

³ - Z. Mlinar: Grozeča posttotalitarna praznina, Vzhodnoevropske perspektive, Teorija in praksa 29, 1-2/92, str. 180.

- A. Majava: Evropa New Architecture, Migration Trends in the 90', Committee on Migration, Lisbon, April 6-8, 1992.

⁴ - J. Blasche: Refugees from Eastern Europe, Migration Types and Migration Systems, Migration Trends in the 90', Committee on Migration, Lisbon, April 6-8, 1992.

- P. Klinar: Postsocialist Societies, Ethnic Conflicts and Migration in Europe, Migration Trends in the 90', Committee on Migration, Lisbon, April 6-8, 1992.

venijo in naprej v Avstrijo, na Madžarsko ter v druge zahodnoevropske države. Prihod v zahodnoevropske države je težaven in pri tem naletijo na administrativne vire. Med begunci prevladujejo otroci in ženske, deleži za delo nesposobnih so veliki. Begunce legitimirajo povsem druga načela sprejema kot ekonomske imigrante. Gre predvsem za upoštevanje političnih in humanitarnih ter solidarnostnih načel. Begunstvo kot prisilni tip migracij seveda nima nobene zveze s svobodo gibanja ali z vključevanjem v konkurenco mednarodnega trga delovne sile, kar so načela legitimizacije drugih kategorij migrantov.

Podobe o begunskih transportih in o njihovem bivanju v zbirnih centrih so tragične in pretresljive. Plastično kažejo na šokiranost beguncev, ki so preživeli grozljive dogodke, izgubili svoje bližnje in domove ter se znašli na milost in nemilost prepuščeni administraciji in humanitarnim organizacijam v tujem okolju, kjer so našli začasno zatočišče. Njihova pričevanja izražajo občutke degradacije, ki jo preživljajo, in strah pred prihodnostjo. Najbolj jih prizadeva negotovost, ko ne vedo, kaj se dogaja v njihovem domačem okolju, saj dobivajo zaradi vojnih razmer le malo informacij in še te so neredko nepopolne ali enostranske. Še posebej pa jih prizadeva negotovost, ko ne vedo, ali se bodo sploh lahko vrnili domov. Vsi so nestrpni in pričakujejo kakšne spodbudnejše novice, iz katerih bi mogli sklepati o času vrnitve.

Odločitve o nadaljnji usodi beguncev niso odvisne od njih, ampak predvsem od razpleta dogajanj v njihovi domači družbi, odločitev administrativnih organov v državi prvega zatočišča ali drugega zatočišča, od pomoči prijateljev in sorodnikov, h katerim so se zatekli. Begunci iz BiH so našli zatočišče v zbirnih centrih, taboriščih in pri svojih prijateljih in sorodnikih, ki bivajo kot ekonomski imigranti v Sloveniji ali v drugih državah. Zdi se, da so po humani plati razmere beguncev, začasno nastanjenih pri sorodnikih in prijateljih, boljše od tistih, ki bivajo v prenatrpanih zbirnih centrih, kjer sta zasebnost in osebna svoboda bolj omejeni, stopnja pasiviziranja beguncev pa večja. Begunci so pridobili začasni status, ki jim zagotavlja le omejene pravice.

Kot se razmere v BiH odvijajo, kaže, da bodo posledice vojaških spopadov dolgotrajne in da etnični konflikti dolgo časa ne bodo zamrli. Obstaja utemeljena bojazen, da se deli beguncev ne bodo mogli vrniti domov in da jih čaka daljše obdobje preživljanja begunstva kakor tudi preseljevanja iz ene v drugo državo pribežališča.

Beg iz BiH je kolektiven, pa tudi individualen. Kolektivni tokovi se stekajo predvsem v zbirne centre drugih držav, ker v BiH ni varnih področij. Deli kolektivnih tokov so usmerjeni kot verižne migracije k sorodnikom in prijateljem, trajnejšim ekonomskim imigrantom v drugih državah. K njim pritekajo tudi usmerjeni individualni begunski tokovi, ki temeljijo na samopomoči beguncev. Ni vesti o bolj množičnem begu pripadnikov višjih slojev, ki bi imeli zagotovljena lastna sredstva za preživljanje in dejavnosti v tujini.

Begunci v zbirnih centrih, taboriščih živijo v segregatih in v dokaj heterogenih agregatih ter zaradi razmer, v katerih so, izbruh medsebojnih konfliktov niso izključeni. Srečujejo se s težavami prilagajanja na nove in neugodne življenjske razmere, mrzlično poskušajo najti stike z drugimi družinskimi člani z namenom, da bi moglo priti do združevanja razbitih družin. Uspe jim zadovoljevati le primarne, eksistenčne potrebe, številne druge (kulturne, religiozne ipd.) potrebe pa ostajajo nezadovoljene.

Begunce iz BiH uvrščamo med množične kategorije žrtev in tarč nasilja, ki vzbuja pri njih strah zaradi doživetega ali zagroženega preganjanja. Gre za kolek-

tivno preganjanje zaradi njihove etnične pripadnosti, pa tudi za individualno preganjanje iz različnih, tudi osebnih razlogov, soobčanov, sosedov ipd. Temeljni razlogi njihovega preganjanja so politični, njihov strah pa utemljujejo razmere represije, terorizem, vojne, pomanjkanja, stradanja.⁵

Pri beguncih iz BiH se kažejo vse značilnosti reaktivnih migrantov, ki so zunaj svoje matične države, v katero se ne morejo vrniti zaradi preganjanj, zunanje agresije ipd. s tipičnimi znaki beguncev, ki jih zahtevajo mednarodne konvencije o beguncih.⁶ Med njimi srečujemo brezdomce, žrtve množičnih izgonov zaradi ustvarjanja etnično čistih ozemelj, civilne žrtve terorizma, državljanske vojne ali etnično-religioznih konfliktov, politične preganjance, zunanje žrtve vojne ipd. Tu so še razseljene osebe, ki so bežale iz BiH v druge republike nekdanje Jugoslavije med razpadanjem Jugoslavije, ko so se začeli etnični konflikti in nasilje, še predno je BiH postala samostojna in mednarodno priznana država. Ti so s tem dejanjem postali po mednarodnih konvencijah priznani begunci, saj so prestopili državne meje in pribežali pred preganjanji v druge države.

Dogajanja, naperjena proti Muslimanom in Hrvatom v BiH, imajo znake genocida, saj gre za ubijanje, povzročanje telesnih in mentalnih prizadetosti, ustvarjanje takšnih življenjskih razmer, ki vodijo do njihovega delnega uničenja. Ob tem postaja tem bolj osupljiva mednarodna omahljivost v zvezi s takojšnjim preprečevanjem začetnih genocidnih dejanj, ki so se kasneje nekazovano razmahnila in privedla do največjih begunskih pojavov v Evropi po drugi svetovni vojni.⁷

Seveda beži tudi civilno srbsko prebivalstvo iz BiH, z območij vojaških spopadov v smeri proti Srbiji in verjetno tudi v območja BiH pod nadzorstvom srbskih oboroženih sil. Vendar je, kot kažejo ocene, delež teh beguncev manjši od deleža beguncev muslimanske in hrvaške etnične pripadnosti. Stopnja ogroženosti srbskega prebivalstva je drugačna od stopnje ogroženosti Muslimanov in Hrvatov. Srbi bežijo zaradi agresivnosti svojih sonarodnjakov, ki so sprožili agresijo z nekdanjo jugoslovansko vojsko na nesrbsko prebivalstvo v BiH, proti katerim se Muslimani in Hrvati branijo. Srbska stran, oborožena in jo podpira nekdanja jugoslovanska armada, ima vojaško premoč in s težkim orožjem uničuje mesta, pobija, strada, izganja civilno prebivalstvo, oblega Sarajevo. Precejšen del srbskega prebivalstva je oborožen, kar za muslimansko ne velja. Srbi so se pripravili za vojaški spopad v BiH, Muslimani in deloma Hrvati pa so bili slabše pripravljeni, saj slednji šele po agresiji dobivajo pomoč iz Hrvaške. Pri teh pripravah se je že del srbskega prebivalstva pravočasno umaknil s kritičnih področij. Zamisel o Veliki Srbiji, etnično čistih ozemljih itd., ki so jo Srbi začeli uresničevati z agresijo na Hrvaškem in jo potem nadaljevali v BiH, opozarja tudi na razlike med ogroženostjo Srbov v BiH na eni, ter Muslimani in Hrvati na drugi strani. Po izkušnjah vojne na Hrvaškem – in ta scenarij se je ponovil v BiH – se je mogel pri Muslimanih in Hrvatih pojaviti utemeljen strah pred preganjanji in nasilji, ki ga v enaki meri,

⁵ – A. Richmond: Sociological Perspective on Refugee Movement.

– D. Wong: Flight v. s. Forced Migration, Issues in the Conceptualization of Refugee Migration.

– R. Rogers: The Global Refugee Situation, Challenges in the 1990's and U. S. Responses.

Vsi prispevki s konference Migration Trends in the 90', Committee on Migration, Lisbon, april 6–8, 1992.

– A. Zolberg, A. Suhrke, S. Aguayo: Escape from Violence, Conflict and Refugee Crisis in the Developing World, New York, Oxford University Press, 1989, str. 269.

⁶ – U. N. Convention Relating to the Status of Refugees (1951) and its Protocol (1967).

– Organization of African Unity (OAU): Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa (1969).

⁷ – Konvencije ZN o preprečitvi in kaznovanju genocida (1951).

– H. Fein: Genocide, A Sociological Perspective, Current Sociology 38, 1/1980, str. 10.

glede na povedano, srbsko prebivalstvo ni moglo občutiti. Ni mogoče izključiti, da je del srbskih beguncev zapustil svoje domove v BiH zaradi groženj militantnih srbskih posameznikov, ki so jih silili v etnične konflikte in oborožene spopade. Ko opozarjamo na različno stopnjo ogroženosti srbskega civilnega prebivalstva kot nesrbskega, pomembno za razumevanje srbskih begunskih tokov iz BiH, pa seveda ni mogoče prezreti, da vojna vihra ne prizanaša srbskemu civilnemu prebivalstvu in ga potiska v beg pred temi strahotami.⁸ Številne prej omenjene begunske značilnosti veljajo tudi za srbske begunce. Večina od njih ne nosi subjektivne krivde za srbsko agresijo na BiH in za nasilje znotraj tega prostora.

Migracijska politika zahodnoevropskih držav

Postindustrijski družbeni razvoj v zahodnoevropskih državah in pritiski različnih kategorij migrantov z begunci vred z Vzhoda proti Zahodu si nasprotujeta. Ti nezaželeni migracijski pritiski z Vzhoda motijo koncepte migracijske politike Zahoda.

Treba si je zastaviti vprašanje, kako reagira razviti Zahod na migracijske pritiske z Vzhoda?

1. Najprej je mogoče ugotoviti, da je *migracijska politika postala del vrhunske politike*, ki je predmet obravnav v okviru nacionalnih držav in mednarodnih organizacij. Migracijsko politiko uvrščajo zdaj zahodne države na raven tako pomembnih vprašanj, kot so npr. vprašanja vojne in miru, saj je migracijska politika povezana z vprašanji notranje in zunanje varnosti ipd. Pred tem migracijska politika, osredotočena predvsem na interese, ki zadevajo trg delovne sile, na socialno-ekonomska, kulturna vprašanja ni bila na ravni vrhunske politike, prepuščena multinacionalkam, zaposlovalnim, socialno-skrbstvenim in podobnim ustanovam.

Zahod je dolgo spodbujal padec socialističnih režimov na Vzhodu, ko pa je prišlo do njihovega razsula, ga je zagrabila panika pred migracijskimi pritiski z Vzhoda, ki so bili neskladni s postindustrijskimi razvojnimi težnjami imigrant-skih zahodnih družb. Integracija Zahodne Evrope se je znašla pred izrazitim nasprotjem, ko je omogočala svobodo gibanja ljudi znotraj ES, ki pa ne obstaja za pripadnike držav članic ES. Migracijski pritiski z Vzhoda so povečali ksenofobijo do imigrantov v Zahodni Evropi in s tem ogrožali procese njihove integracije in dolgoletna prizadevanja, usmerjena v uveljavitev tolerantne pluralistične integracije imigrantov.⁹

2. Zahodna Evropa se je nenadoma znašla pred dilemo: *Zahodna Evropa kot zaprta trdnjava z drakonskim nadzorom imigracij ali dopustitev imigracijske invazije.*

Obe skrajni usmeritvi seveda nista sprejemljivi. So znaki, ki kažejo na zapiranje Zahodne Evrope pred imigracijskim vzhodnim valom. Zahod zapira meje, uvaja vize, zavrača različne kategorije migrantov (vključno z begunci) na mejah, poostruje nadzor nad zunanjimi mejami Evropske skupnosti, zajezuje migracije v tranzitu, kaznuje ilegalne imigrante in njihove zaposlovalce, izreka sankcije proti prevoznikom imigrantov z nepopolnimi dokumenti ipd. Na politične odločitve vplivajo ob vsestranski ksenofobiji in razširjenih pojavih diskriminacije in nerazpo-

⁸ M. Mesić: Hrvatsko izbjeglištvo u svjetskom okviru, Migracijske teme 7, 2/1992, str. 198, 199.

⁹ L. Tomasi: The Future of International Migration to Europe, An American Viewpoint, Migration Trends in the 90', Committee on Migration, Lisbon, april 6-8, 1992.

loženja javnosti proti imigrantom močne skupine pritiska ter glasne skrajne nacionalistične stranke.

Te usmeritve zahodnih držav dobivajo upravičeno oznako grobega napada na temeljno pravico svobode gibanja in o njih beremo označbe kot globalni apartheid, novo tlačanstvo ipd. Vsi ti omejevalni ukrepi povzročajo, da je vedno težje odhajati z ogroženih območij, bežati pred grozečim nasiljem, ozi se prostor za trajne begunce, občasne azilante. Razviti svet pozablja na tragično zgodovino Židov med nacizmom. Svet torej v postindustrijskih okoljih dosega svobodo gibanja dobrin, informacij, ne pa tudi svobodo gibanja ljudi. Zahodna Evropa postopno usklajuje migracijsko politiko znotraj svojih okvirov.

O nesprejemljivosti politike zaprtosti Zahodne Evrope pred imigracijami z Vzhoda in Juga govori dejstvo, da retrogradna politika, ki bi izničila prizadevanja za uveljavitev integracije imigrantov, za zagotavljanje njihovih pravic, za odpiranje meja, za humanost in solidarnost do beguncev ipd. ni mogoča.

Prav tako Zahodna Evropa ne more sprejeti navala množičnih imigracij z Vzhoda in Juga, saj se že srečuje z veliko nezaposlenostjo druge generacije trajnih imigrantov. Zahodnoevropske države dajejo zaposlitvene prednosti avtohtonim in imigrantom iz ES, ki jim sledijo imigranti s prizanim imigrantskim statusom. Po teh prednostih vendarle še ostajajo zaposlitvene možnosti za posamezne kategorije novih imigrantov.

Predvsem pa se odpirajo široke neizkoriščene možnosti za sodelovanje razvitih držav pri iskanju alternativ mednarodnim migracijam in omejevanju vzrokov emigriranja. Gre za pomoč Zahoda pri graditvi novih ekonomskih in političnih sistemov na Vzhodu in pri razvoju nerazvitih emigrantskih področij. Razvite države in mednarodne organizacije razpolagajo s sredstvi za preprečevanje etničnih konfliktov in oboroženih spopadov in za reševanje begunskih problemov.¹⁰

Pri reševanju zapletenih dilem sodobne migracijske politike kaže opozoriti na nekaj temeljnih izhodišč, ki jih je treba upoštevati in iskati razmerja ter uskladitve med njimi. Migracijska politika postaja zmeraj bolj mednarodna politika, ki mora upoštevati interese imigrantskih, emigrantskih držav ter imigrantov. Njeni temelji so pri upoštevanju zahtev trga delovne sile ob hkratnem uveljavljanju načel svobode gibanja in solidarnosti s kategorijami, ki jih prizadevajo pomanjkanja ali preganjanja. Imigrantom je treba omogočiti življenje v socialni blaginji, jim zagotoviti možnost njihove participacije v imigrantski družbi, uveljavljanja pravic ter integriranja v imigrantsko družbo na temeljih tolerantnega etničnega pluralizma. Pri tem kaže usmerjati prizadevanja v omejevanje kategorij imigrantov, kjer so vidni znaki nesvobodnega dela, in pospeševati obstoj kategorij imigrantov, pri katerih prevladujejo značilnosti svobodnejšega dela.¹¹

¹⁰ - ibidem.

- A. Richmond: Comparative Perspectives on Migration and Ethnicity, The Integration of America's Newest Immigrants, The Urban Institute, June 1991.

- Report from the Ministers Responsible for Immigration to the European Council Meeting in Maastricht on Immigration and Asylum Policy, Brussels, 3. dec. 1991.

- E. Copeland: East-West Migration in the Post Cold War Period, Migration Trends in the 90', Committee on Migration, Lisbon, april 6-8, 1992.

¹¹ - F. Cerase: Strategij Issues Migration Policies in the 90',

- H. Entzinger: New Ways of Approaching Immigration in the Netherland,

- N. Mahralnder: New Migration Movement from Eastern Europe, A Concept for Germany's Immigration Policy.

Postsocialističnim srednjeevropskim državam je Zahod namenil zaježitveno vlogo pri preprečevanju migracij z Vzhoda proti Zahodu. Te države (Poljska, Madžarska, Češka in Slovaška) so prilagodile svoje predpise in politiko o beguncih in azilantih zahodnoevropskim standardom. Zaostrile so mejne kontrolne ukrepe, naperjene predvsem proti neupravičenim nosilcem azila, ilegalnim imigrantom. Z njimi naj bi omejile tudi močne begunske tokove, ki pritekajo zaradi nasilja v nekdanjih socialističnih državah. Od zahodnih družb dobivajo zaradi te svoje vloge srednjeevropske družbe nekatere olajšave, ki zadevajo možnosti za njihove emigracije na Zahod. Odpravljene vize in določene kvote omogočajo omejene emigracije iz srednjeevropskih družb. Zahodne družbe dajejo tem družbam nekaj ekonomske pomoči, sodelujejo pri treningu njihove delovne sile in uslužbencev, ki se ukvarjajo z begunci. Omogočajo, da srednjeevropske države lažje vstopajo v pomembne mednarodne organizacije in se integrirajo v Evropo.

Srednjeevropske države si ne želijo, da bi postale »cordon sanitaire«, vendar si v težavah spreminjanja v postsocialistične družbe veliko ne morejo pomagati. Ob tem se kaže nekaj problemov. Kako uveljaviti standarde migracijskih predpisov Zahoda glede na njihovo nerazvito infrastrukturo? Pri imigrantih iz Vzhodne in Srednje Evrope niso – zaradi do zdaj omejenih emigracij na Zahod – razvita socialna omrežja (družinske, regionalne, verižne migracije), kar povzroča težave pri reševanju imigrantskih problemov (pridobitev dela, stanovanja), ki ostajajo pretežno v pristojnostih institucij imigrantskih družb, hkrati pa povečuje deleže ilegalnih imigrantov in fiktivnih prosilcev azila. To pa so kategorije imigrantov z Vzhoda, ki naj bi jih zadrževale srednjeevropske države, iz katerih pa proti Zahodu odhajajo tudi te kategorije njihovih emigrantov. Preseganje vloge zadrževalcev vzhodnih migracijskih pritiskov bi bilo za srednjeevropske države mogoče, če bi utrdile politično stabilnost in bile uspešne pri doseganju ekonomskega razvoja, kar pa so pogoji, ki so še za dalj časa oddaljeni. Ob izpolnitvi omenjenih pogojev bi srednjeevropske države mogle omejiti lastni emigracijski naval in se otresti neprijetne vloge zadrževalcev migracijskih pritiskov z Vzhoda. Razvoj bi jim namreč zagotavljal enakopravnejše mesto v skupnosti evropskih držav in večji vpliv pri oblikovanju mednarodne migracijske politike ob upoštevanju njihovih interesov.¹²

In kakšna je vloga Slovenije v sodobnih mednarodnih migracijskih dogajanjih? Geopolitični položaj Slovenije v Srednji Evropi na meji Balkana, Vzhoda in Zahoda, jo uvršča med države, ki naj bi bile zaježitveno območje pred množičnimi migracijskimi pritiski s kriznega postsocialističnega Vzhoda in tranzitno področje za migracijske tokove z Juga. Hkrati Slovenija postaja zadrževalno področje pred navalom beguncev iz nemirnega področja nekdanje Jugoslavije, kjer ni videti konca vojaškim spopadom in etničnim konfliktom. Pri tem je zanimivo, da se pri številnih beguncih, ki bežijo iz BiH, predvsem pri tistih, ki se zatekajo k svojim sorodnikom – trajnim imigrantom v Sloveniji, utrjuje prepričanje, da niso pribežali na tuje, pri njih še ni izplahnela zavest o bivanju v do nedavnega skupni državi in o nekakšni zavezanosti relativno razvite Slovenije, da jim v nesreči pomaga. To

– B. Singh Bolavia: *Foreign Workers, Citizenship and Unfree Labour*.

vsil prispevki s konference: *Migration Trends in the 90'*, Committee on Migration, Lisbon, april 6–8, 1992.

¹² – E. Copeland: *East-West Migration in the Post Cold-War Period*

– L. Tomasi: *The Future of International Migration to Europe: An American Viewpoint*,

oba prispevka s konference: *Migration Trends in the 90'*, Committee on Migration, Lisbon, april 6–8, 1992

prepričanje utegne tudi v prihodnje usmerjati množične tokove beguncev in drugih prisilnih migrantov proti Sloveniji.

Za to svojo neprostoovoljno izbrano vlogo zadrževalca migracij z Vzhoda bi Slovenija mogla od razvitih zahodnih držav kaj pridobiti, vsaj v obliki pomoči in olajšav, ki smo jih omenili za druge postsocialistične srednjeevropske države. Hkrati pa položaj Slovenije v zvezi z mednarodnimi migracijami povečuje zahtevo po uveljavljanju njene aktivne migracijske politike v sklopu mednarodne migracijske politike in aktivno dejavnost Slovenije pri reševanju krize nekdanje Jugoslavije in krize vseh postsocialističnih družb.

Težave reševanja begunskih problemov

Danes veljata v zvezi z reševanjem begunskih problemov dve ugotovitvi za nesporni. Begunske probleme je mogoče učinkoviteje reševati le na mednarodni ravni in med ukrepi se je treba predvsem usmeriti na preprečevanje, odpravljanje vzrokov begunstva, preprečevanje in umirjanje tistih (nasilnih) konfliktov, ki vodijo do političnih, socialnoekonomskih in ekoloških katastrof. Ob tem je toliko bolj osupljivo počasno in neodločno ravnanje mednarodnih organizacij v zvezi s preprečevanjem in prekinitvijo vojne in genocidnih ravnanj v BiH. Ker sodobna komunikacijska sredstva hitro in nazorno seznanjajo svet z dogajanjem v BiH, je osupljivo tudi to, kako dolgo svetovna javnost dokaj neprizadeto opazuje nasilna in grozljiva dogajanja v BiH. Utemeljeno si je mogoče zastaviti vprašanje, kje so glasovi protesta tisočih turistov, ki so desetletja občudovali kulturno pestrost te dežele in se vračali domov s spomini na gostoljubnost in prijaznost njenih prebivalcev. Kje so glasovi tisočev športnikov z nekdanje zimske olimpijade, ki so ob odhodu spontano vzklikali: »Hvala Sarajevo!«?

Težko je razložiti, da je pritisk svetovne javnosti usmerjen v dokončanje tragedije v BiH s pomočjo mednarodnih dejavnosti tako skromen, in to še sedaj, ko sosednje, bližnje in daljne evropske države preplavljajo množice beguncev, živih prič trpljenja nedolžnega civilnega prebivalstva.

Mnogi begunci iz BiH živijo v začasnih in pomožnih razmerah taborišč in pri znanjih. Zamisel o repatriaciji teh beguncev in o ustvarjanju varnih področij v BiH je sicer sprejemljiva, vendar dvomljiva, glede na dosedanje počasne in neučinkovite mednarodne poteze, usmerjene v prenehanje nasilnih spopadov. Zaradi tega bi morale steči takojšnje akcije še o drugih načinih reševanja tega perečega begunskega problema, mnogo bolj intenzivne od dosedanjih. V mislih imamo mednarodno zbiranje in razdeljevanje sredstev državam in njihovim lokalnim skupnostim, kjer so begunci dobili prvo zatočišče. V teh okoljih ni mogoče prezreti organiziranja priprav za zagotovitev trajnejših in primernejših bivališč za del beguncev, ki bo v teh družbah ostal dalj časa.

Prilagajanje dela beguncev novim razmeram bo težavno. Treba se je spomniti, da prihajajo iz industrijsko razvijajoče družbe, zatočišče pa so našli v bolj razvitih družbah ali celo v družbah na stopnji postindustrijskega razvoja. Ob tem je treba še dodati, da gre za muslimansko prebivalstvo s posebno kulturo, proti kateremu se v zahodnoevropskih državah širijo številni negativni predsodki in razširja ksenofobija pod parolo nevarnosti islamskega fundamentalizma.

V začetnih obdobjih prilagajanja potrebujejo begunci intenzivno strokovno pomoč s sodelovanjem državnih, lokalnih in civilnih teles, prostovoljnih organizacij. Njihovo delovanje je treba nenehno usklajevati, pri čemer mislimo tudi na

usklajevanje dejavnosti zaposlitvenih, izobraževalnih, kulturnih, stanovanjskih, socialnih, zdravstvenih, informacijskih in drugih zavodov. Smisel tega usklajenega prilagajanja je v tem, da se begunci postopno začnejo otresati moreče pasivnosti in pomoči drugih ter se po določenem obdobju tako usposobijo, da so sposobni postaviti se na lastne noge. Skratka, v tem obdobju se priučijo, kako komunicirati v novi družbi, kakšen je njen sistem in neformalne navade avtohtonih prebivalcev, kakšne so vrednote in kulture novega okolja, kako priti do dela, do stanovanja, kako uporabljati ugodnosti socialnega skrbstva ipd.

Kadar so predvidene možnosti preselitve beguncev iz države prvega azila v državo drugega azila, takšna odločitev zahteva temeljite predhodne predpriprave in seveda soglasje beguncev z njihovim intenzivnim sodelovanjem.

Pomembno načelo pri premagovanju problemov trajnejših beguncev je, da jim je treba omogočiti, da ohranjajo svojo identiteto in kulturo. Vključevanje trajnejših beguncev v družbo zatočišča je mogoče edinole na temeljih kulturnega pluralizma. Begunci so neprōstovoljni migranti in nenehno čakajo na možnost svoje vrnitve v domače okolje. Trajnejši begunci morajo ohraniti svojo identiteto s tem, da vendarle ohranjajo stike s svojim domačim okoljem in da hkrati ekspertsko trajneje mobilizirajo družbo azila, da opozarja svet na njihove probleme in na probleme njihove družbe, iz katere so bili prisiljeni pobegniti. Ekspertska mobilizacija pomeni, da pridobijo naklonjenost vplivne javnosti v družbi njihovega zatočišča, kar je mogoče doseči z javnimi razpravami, mednarodnimi znanstvenimi srečanji, kulturnimi prireditvami, razstavami ipd., ki uveljavljajo kulturne dosežke družb, iz katerih izhajajo begunci, nakazujejo obvladovanja problemov v teh družbah, ki so privedli do begunstva in rešitve begunskih problemov. Takšne dejavnosti so zunanji prodor in hkrati utrjevanje kohezivnosti begunskih skupnosti.

Prve analize begunstva iz BiH kažejo, da so kršena načela o njihovem varnem prihodu v družbe zatočišča. Individualne odločitve beguncev, ki pribežijo s kritičnih območij, so omejene. Tisti, ki ne najdejo zatočišča pri svojih sorodnikih in prijateljih, pa še ti jih zmeraj ne sprejmejo, so v glavnem prepuščeni odločitvam administrativnih organov, ki ob upoštevanju političnih, humanih in ekonomskih ciljev razporejajo begunce po taboriščih v eni ali drugi državi zatočišča.

Državni organi so prisiljeni sprejemati pomembne odločitve o podelitvi trajnega ali začasnega azila beguncem in se odločati o zagotovljenih razmerah za varno repatriacijo beguncev. Države azila torej ocenjujejo razmere v domačih družbah beguncev, ki so podlaga za odločanje o azilu, repatriaciji ali izgonu. Zahodnoevropske države so dolžne med seboj usklajevati merila, ki zadevajo pravico do azila in si izmenjavati informacije o razmerah v družbah, od koder pritekajo begunski tokovi.¹³

¹³ - R. Rogers: *The Global Refugee Situation, Migration Trends in the 90'*, Committee on Migration, Lisbon, april 6-8, 92

- L. Lundstrom: »Welcome House in Stockholm, Receiving Refugees in a Big City«, *International Migration* 29, 4/1991, str. 617-621

- K. Kirisci: *Refugee Movements and Turkey*, *International Migration* 29, 4/1991, str. 545-560

- P. Klinar: *Beg pred nasiljem, Naši razgledi*, XLI, 19. 6. 1992

- M. Beatriz Rocha-Trindade: *Against the Dilution of Identity, The Struggle of the Timor Refugees*, XII. World Congress of Sociology, Madrid, July 9-13, 1990

- Report from the Ministers Responsible for Immigration to the European Council Meeting in Maastricht on Immigration and Asylum Policy, Brussels, 3. december 1991.

1. Postindustrijski razvoj razvitih imigrantskih družb vodi do sprememb v povpraševanju po posameznih kategorijah imigrantov na mednarodnem trgu delovne sile. Migracijski pritiski iz Vzhodne Evrope proti Zahodni Evropi, nastali po razpadu socialističnih sistemov in nastajanju novih nacionalnih držav, so v nasprotju s pričakovanimi migracijskimi tokovi razvitih imigrantskih družb. Selekcioniranim socialnoekonomskim imigracijam se namreč pridružijo množične reaktivne, neprostovoljne migracije z Vzhoda, ko pritekajo množični begunski tokovi, še posebej iz vzhodnih družb, kjer prihaja do kaosa in katastrof (BiH).

2. Struktura kategorij migrantov, usmerjenih z Vzhoda proti Zahodu, je pestra (ekonomski in politični, trajni in začasni, proaktivni in reaktivni, legalni in ilegalni, dejanski in fiktivni prosilci azila ipd.). Zahod doživlja množične migracijske pritiske številnih kategorij, med njimi še posebej kategorij reaktivnih migrantov.

3. Začetne analize beguncev iz BiH, ki so največji begunski pojav v sodobnosti, kažejo, da gre za kategorije beguncev, priznanih po mednarodnih konvencijah, ki bežijo pred genocidnimi dejanji proti zahodu, v srednjeevropske in zahodnoevropske države (Muslimani, Hrvati) iz katastrofalnih razmer, ki jim grozijo, da bi mogli postati njihove žrtve. Varnost prihoda v državo zatočišča jim ni zagotovljena, njihove individualne odločitve o izboru države azila pa so omejene. Pomembne odločitve o njihovi usodi so prepuščene predvsem administrativnim organom držav azila. Gre za kolektiven in individualen beg ter pretežno za kolektivno preganjanje zaradi etnične pripadnosti beguncev, pa tudi za individualno preganjanje. V demografski strukturi beguncev prevladujejo otroci in ženske. Večji del jih biva v zbirnih centrih, zatekajo pa se tudi k sorodnikom, trajnim ekonomskim imigrantom v državah zatočišča. V heterogenih taboriščih se srečujejo s težavami in začetki prilagajanja, so pod pritiski šokiranosti, degradacije in negotovosti.

4. Stopnja ogroženosti srbskih beguncev iz BiH je drugačna od ogroženosti nesrbskih kategorij beguncev, pa tudi njihovi deleži, kot je mogoče sklepati, so manjši. Do teh dveh ugotovitev je mogoče priti na temelju ocene vojnih in terorističnih pojavov v BiH. Vendar tudi srbsko civilno prebivalstvo beži z območij vojaških spopadov in nasilja predvsem proti Srbiji in prav tako ga prizadevajo prej naštetje begunske značilnosti.

5. Migracijska politika Zahodne Evrope postaja zaradi migracijskih pritiskov z Vzhoda del vrhunske politike nacionalnih držav in mednarodnih organizacij. Zahodna Evropa se srečuje z dvema skrajnostnima konceptoma migracijske politike: z omejitvijo svobode gibanja ljudi, povezano s strogim nadzorom novih imigracij iz držav nečlanic Evropske skupnosti, še posebej z Vzhoda in z dopustitvijo imigracijske invazije z Vzhoda in Juga. Zahodna Evropa se bolj nagiba k prvemu konceptu, saj sprejema vrsto omejevalnih ukrepov za preprečevanje novih imigracij. Proti takšni retrogradni politični usmeritvi je mogoče navesti vrsto argumentov z opozorilom o nujnosti iskanja alternativ mednarodnim migracijam, v primeru postsocialističnih družb pa še posebej opozorilo o mednarodnem reševanju njihovih razvojnih problemov in preprečevanju nasilnih konfliktov. Mednarodna migracijska politika zahteva usklajevanja med udeleženci te politike in med zahtevami trga delovne sile, svobodo gibanja in solidarnostjo.

6. Zahodnoevropske države namenjajo srednjeevropskim postsocialističnim družbam vlogo zadrževalcev migracijskih pritiskov z Vzhoda, za kar te države dobijo nekatere spodbude. To problematično vlogo srednjeevropske države nera-

de sprejemajo, vendar se je ne morejo otresti, dokler se politično ne stabilizirajo in ekonomsko razvijejo. Utemeljeno se zastavlja vprašanje o vlogi Slovenije kot zaježitvenem območju pred migracijskimi pritiski z Vzhoda in še posebej iz nemirnega področja nekdanje Jugoslavije ter o njeni migracijski politiki, usmerjeni v preseganje gornje vloge.

7. Pri reševanju begunskih problemov se dve načeli kažeta kot temeljni: reševanje na mednarodni ravni in usmeritev na preprečitev, odpravljanje vzrokov begunstva. V zvezi s tem je toliko večja osuplost nad neučinkovitostjo mednarodnih organizacij in medlimi pritiski svetovne javnosti o dokončanju nasilja v BiH. Zamišl o repatriaciji beguncev iz BiH je sprejemljiva, hkrati pa dvomljiva, kar narekuje pospešitev priprav, povezanih s pojavi trajnejšega azila in težavnih prilagojevalnih procesov beguncev iz BiH, ki prihajajo iz manj razvitih okolij in so pripadniki islamske kulture. V začetnih fazah prilagajanja potrebujejo begunci vsestransko strokovno pomoč, da se toliko usposobijo in aktivirajo, da so sposobni postaviti se na lastne noge. Trajnnejšim beguncem je treba omogočiti, da ohranijo svojo identiteto in kulturo. Ne nazadnje ni mogoče prezreti zahteve po trajnejši mobilizaciji družbe zatočišča beguncev, usmerjeni v reševanje begunskih problemov.

HANNO HARDT*

Begunci in kulturološke študije

Problem beguncev v Sloveniji zastavlja spekter družbenih in kulturnih sprememb in obenem načena vrsto spornih vprašanj o nacionalizmu in kulturni avtonomiji. Tudi v Sloveniji se podobno kot drugje po Evropi po padcu komunističnih režimov gibanje za nacionalno in kulturno identiteto ter premik od javne k individualni odgovornosti kot operacionalizaciji individualizma zastavljata kot prednostna naloga v politiki.

Pručevanje vpliva, ki ga ima prihod beguncev v Slovenijo, lahko odkrije okoliščine, v katerih se slovenska družba srečuje s svojo lastno družbenopolitično identiteto, in način, kako definira sebi lasten način življenja.

Prihod beguncev v Slovenijo je povzročil javne in privatne bojazni v zvezi z zmožnostjo absorbirati veliko število ljudi v slovenski politični in gospodarski sistem, ki je že od uspele osamosvojitve pod hudimi pritiski. Čeprav je bila prisotnost neslovenske delovne sile v Sloveniji vsaj od šestdesetih let naprej realnost in vsakodnevna praksa, pa je bila nacionalna nestrpnost bolj ali manj zastrta in potisnjena v ozadje scene, ki sta jo označevali polna zaposlenost, pa tudi vloga nosilke progresivne in prosvetljene družbe, ki si jo je Slovenija nadela v jugoslovanski federaciji. Danes so v slovenski postosamosvojitveni družbi vsi nacionalistični predsodki in sovražnosti našli plodna tla za razvoj. Razlogi za to je v glavnem nezaposlenost, politična nestabilnost in stalna negotovost glede prihodnje uspešnosti gospodarstva, pa tudi način, kako uradna politika obvladuje in nadzoruje pritok beguncev v Slovenijo.

* Dr. Hanno Hardt je profesor na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani in profesor novinarstva na univerzi v Iowi.